

MAKTABGACHA YOSHDA NUTQ BUZILISHLARINI KELTIRIB CHIQUARUVCHI EKZOGEN-ORGANIK OMILLAR

Sharipova Ferangiza Sayodovna

Osiyo Xalqaro Universiteti magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15478364>

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi ekzogen-organik omillar tahlil qilinadi.

KIRISH:

MAQSAD:

maktabgacha yoshda nutq buzilishlarini keltirib chiqaruvchi ekzogen-organik omillarni o'rganish. Maqsadga muvofiq quyidagi vazifalari shakllantirish: 1. homiladorlik davridagi salbiy omillar, tug'ruq jarayonidagi asoratlari, erta bolalikdagi nevrologik va infeksiyon kasalliklar nutq buzilishlariga olib keluvchi asosiy omillar sifatida ko'rib chiqish. 2. Bu omillarning nutq funksiyasi bilan bog'liq markazlar faoliyatiga qanday ta'sir ko'rsatishi tahlil qilishdan iborat

MATERIALLAR VA METODLAR:

Nutq — bu insonning ijtimoiy faoliyati, tafakkuri va muloqotning eng muhim vositasidir. Bolalik davrida, ayniqsa maktabgacha yoshda, nutqning shakllanishi muhim psixofiziologik jarayon hisoblanadi. Ushbu davrda yuzaga keladigan har qanday buzilish bolaning keyingi intellektual, hissiy va ijtimoiy rivojiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Nutq buzilishlari turli omillar ta'sirida rivojlanadi. Ular orasida ekzogen-organik omillar alohida o'rin egallaydi. Bu omillar tashqi muhitdan kelib chiqadigan, biroq bola organizmiga, ayniqsa markaziy asab tizimiga organik zarar yetkazadigan omillardir.

Maktabgacha yosh — bola nutqining shakllanishi va rivojlanishida eng muhim bosqichlardan biridir. Nutq buzilishlari bu davrda aniqlansa, ularni bartaraf etish imkoniyati yuqori bo'ladi. Nutq buzilishlari turli sabablar ta'sirida yuzaga keladi. Ulardan biri — ekzogen-organik omillar bo'lib, ular tashqi muhitdan kelib chiqib organizmning asab tizimiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan biologik omillardir.

XULOSA:

Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq buzilishlarini aniqlash va oldini olishda ekzogen-organik omillarni o'z vaqtida aniqlash muhim ahamiyatga ega. Homiladorlikdan boshlab bolaning erta rivojlanish davrida onaning sog'lig'i, atrof-muhitning sifati va tibbiy nazorat darajasi yuqori bo'lishi kerak. Shuningdek, bolada yuzaga kelgan har qanday nevrologik muammo logoped, nevropatolog va psixologlar tomonidan erta aniqlanib, tizimli tarzda reabilitatsiya qilinishi lozim.

Kalit so'zlar: nutq buzilishi, maktabgacha yosh, nevrologik omillar, tug'ruq asoratlari, organik omillar, logopediya.

Nutq buzilishlari etiologiyasi masalasi XX asrning 20-yillaridan jadal ishlana boshlandi.

Bu yillarda tadqiqotchilar ilk bor, kelib chiqish sabablariga qarab nutq buzilishlarini tasniflashga urindilar. S.M. Dobrogayev nutq buzilishlari sabablari orasida quyidagilarni ajralib ko'rsatgan:

1. Oliy nerv faoliyati kasalliklari.
2. Anatomik nutq apparatida patologik o'zgarishlar.
3. Bolalikdan tarbiyaning yetishmaganligi.
4. Organizmning umumiy nevropatik holati.

M.Ye. Xvatsev ilk bor nutq buzilishlari sabablarini ichki va tashqi omillarga ajratdi. Shu bilan birga u organik (anatomo-fiziologik, morfologik), funksional (psixogen), ijtimoiy-psixologik va psixo-nevrologik sabablarni ajratib ko'rsatdi.

Organik sabablarga homiladorlik davrida, tug'ruq paytida va tug'ruqdan so'ng bosh miyaning yaxshi rivojlanmasligi va jarohatlanishi, shuningdek, nutq periferik organlaridagi turli xil organik buzilishlar kiritilgan. Organik buzilishlar markaziy (miyaning jarohatlanishi) va periferik sabablarga (eshituv organi jarohatlanishi, tanglay yoriqligi va artikulatsion apparatning boshqa morfologik o'zgarishlari) ajratilgan.

Funksional sabablarni M.Ye. Xvatsev, I P. Pavlovning ta'limoti orqali tushuntiradi. Bu ta'limot markaziy nerv sistemasida qo'zg'alish va tormozlanish jarayonlarining o'zaro munosabatini buzilishi haqida bo'lib, M.Ye. Xvatsev bu orqali organik va funksional, markaziy va periferik sabablarning o'zaro munosabati mavjudligini ta'kidlaydi.

Ekzogen-organik omillar deganda bola markaziy nerv sistemasiga va bola organizmiga yaxlit ta'sir etuvchi turli xil zararli ta'sirlarni tushunamiz. Bu omillarning ta'sir etish vaqtiga qarab quyidagilarga bo'linadi:

1. Homilalik, ya'ni (perinatal) bolaning ona qomidaligi vaqtidagi ta'sirlar.
2. Tug'ruq vaqtidagi jarohnllar (natal).
3. Turli xil zararli omillarning tug'ruqdan keyingi davrda ta'siri (postnatal).

Ko'pincha homilalik patologiyasi tug'ruq paytida bola nerv tizimining jarohatlanishi bilan qo'shilib yuzaga keladi. Bunday uyg'unlasluiv zamonaviy tibbiy adabiyotlarda "perinatal patologiya" termini bilan belgilanadi. Nerv tizimining bunday jarohatlanishi turli xil patologik holatlarni, homiladorlik davrida turli xil zararli omillarning homilaga ta'sir etishi, tug'ruq paytida va tug'ruqdan so'ng dastlabki davrlarda zararli omillarning ta'sir etishini birlashtiradi. Perinatal patologiya onaning homiladorlik vaqtidagi kasalliklari, infeksiyalar, intoksikatsiyalar, homiladorlik toksikozlari, shuningdek, turli ko'rinishdagi akusherlik patoioгийalari (tos suyagining torligi, cho'zilgan yoki tezlashgan tug'ruq, muddatdan ilgari suv ketishi, kindikka o'ralish, homilaning noto'g'ri yotishi va h.k.) asosida yuzaga keladi.

Nerv tizimining perinatal patologiyasida dastlabki o'rinlarni asfiksiya va tug'ruq travmasi egallaydi.

Homiladorlik davrida homiila rivojlanishidagi buzilishlar tug'ruq travmasi va asfiksiyani (tug'ruq paytida homilaga kislorod yetishmasligi) keltirib chiqaradi. Bu esa homilaning himoya va adaptatsiya mexanizmini pasaytiradi. Tug'ruq travmasi va asfiksiya homila miyasining noto'g'ri rivojlanishini kuchaytiradi.

Ekzogen-organik omillar – tashqi muhitdan kelib chiqadigan, lekin organizmning organik (ya'ni jismoniy) tuzilishiga ta'sir qiluvchi omillardir. Ular asosan markaziy asab tizimiga zarar yetkazib, nutq funksiyasi uchun mas'ul bo'lgan miya markazlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Homiladorlik davridagi omillar

- Toksemyalar – homiladorlikning ikkinchi-yigirma haftalarida yuzaga keluvchi toksik holatlar bolaning asab tizimi rivojiga ta'sir qiladi.
- Virusli infeksiyalar (masalan, qizamiq, toksoplazmoz, gripp) – homilaning miya faoliyatiga zarar yetkazishi mumkin.
- Dori vositalari va spirtli ichimliklar – homilaning asab tizimi shakllanishini izdan chiqaradi (fetopatiya).
- Kuchli stresslar va psixologik omillar – onaning hissiy holati homilaning neyropsixik rivojlanishiga salbiy ta'sir qiladi.

Tugʻruqdagi asoratlار

- Asfiksiya (boʻgʻilish) – miya kislorod tanqisligiga uchraydi, bu esa nutq markazlariga zarar yetkazadi.

- Miyaga qon quyilishi yoki tugʻma shikastlanishlar – travmatik holatlar nutqni boshqaruvchi markazlar faoliyatini susaytiradi.

- Muddatidan oldin tugʻilish – miya toʻliq shakllanmagan boʻladi, bu esa nutq rivojiga toʻsqinlik qiladi.

Tugʻilgandan keyingi omillar

- Nevrologik kasalliklar (ensefalit, meningit) – miya toʻqimalarining yalligʻlanishi nutq faoliyatiga bevosita taʻsir qiladi.

- Jarrohlik aralashuvlari va bosh miyaning jarohatlari – ayniqsa erta bolalikda olingan bosh shikastlari nutq markazlarini ishdan chiqarishi mumkin.

- Surunkali kasalliklar va immunitetning pasayishi – bolaning umumiy rivojlanish surʻatini sekinlashtiradi.

- Oziqlanish muammolari – yetarli miqdorda vitamin va mikroelementlar (ayniqsa, B guruhi vitaminlari) yetishmasligi miyaning funksional faoliyatiga salbiy taʻsir qiladi.

Natijada yuzaga keluvchi nutq buzilishlari

Ekzogen-organik omillar quyidagi nutq buzilishlariga olib kelishi mumkin:

- Dislaliya – tovushlarning notoʻgʻri talaffuzi.

- Disartriya – nutq muskulining harakat buzilishi.

- Alaliya – umuman nutqning yoʻqligi yoki kechikishi.

- Afaziya – oldin mavjud boʻlgan nutqning yoʻqolishi (koʻpincha miya shikastlaridan soʻng).

- Tartibsiz leksik-grammatik tizim – nutqning mazmunsizligi yoki sintaktik jihatdan notoʻgʻri shakllanishi

REFERENCES

1. Logopediya (L. M oʻminova, M. Ayupova). — T., 1993.
2. Glozman Zh. M. – "Nevropsixologiya detskogo vozrasta", 2012.
3. Vygotskiy L.S. – "Miya va nutq", 1934.
4. Karimova Z.M. – "Logopediya asoslari", Toshkent, 2018.
5. Oʻzbekiston Respublikasi SSV materiallari – Bolalar rivojlanishiga oid sogʻliqni saqlash koʻrsatmalari, 2020.